

MOLNÁR ANDRÁS

MOÓR GYULA

(1888–1950)

I. Életrajz

A kora 20. századot és a két világháború közötti időszakot a szakirodalom hajlamos a magyar jogfilozófia-történet csúcspontjának tekinteni, és erre jó oka van, hiszen olyan – egymást követő és tanító – gondolkodókat „termelt ki”, mint *Somló Bódog*, *Moór Gyula* és *Horváth Barna*. Az alábbiakban *Moór Gyula* életpályáját és tudományos munkásságának főbb elemeit igyekszem bemutatni. *Moór* megfelelő recepcióját az államszocializmus jogelmélete megakasztotta, hiszen annak a korszaknak a vezető jogbölcse, *Szabó Imre* – minden elismerése és tisztelete mellett is – a „burzsoá jogelmélet” körébe tartozóként, és mint ilyet, reakciósként és meghaladottként értékelte a moóri életművet. A recepció ennek megfelelően a rendszerváltozást követően folytatódhatott szabadon. *Moór Gyula* esetében elmondható, hogy szerencsés helyzetben van, aki tájékozódni kíván a munkásságát illetően, mert *Szabadfalvi József* kismonográfiája kiváló áttekintést nyújt *Moór Gyula* szakmai pályafutásáról, szellemi gyökereiről, elméleti téziseiről és azok fejlődéséről, valamint közéleti szerepléséről.¹ Ennek megfelelően szükséges előrebocsátani, hogy a jelen tanulmány óhatatlanul jelentős mértékben támaszkodik arra az átfogó képre, ami *Szabadfalvi* közvetítésében kirajzolódik.

Moór Gyula 1888. augusztus 11-én született Brassóban. Jogi egyetemi tanulmányait a kolozsvári Ferencz József Tudományegyetemen (a Szegedi Tudományegyetem jogelőd intézményében) végezte 1907 és 1910 között. Oktatói közül a legnagyobb hatást *Somló Bódog* gyakorolta rá, aki szellemi példaképévé vált, és akivel az egyetem elvégzését követően is kapcsolatban maradt. Az egyetemi végbizonyítvány megszerzése után, 1911-től 1912 elejéig ügyvédjelölt volt, ezt követően avatták jogi doktorrá. 1914-ig több külföldi tanulmányúton is részt vett. 1914-ben az eperjesi jogakadémia oktatójává nevezték ki. Szakmai pályáját az első világháború félbeszakította: 1914 júliusától 1918-ig mindösszesen 52 hónapot töltött az északkeleti fronton, ahol a tüzér főhadnagyi rangot érte el. A háború mindazonáltal nem szigetelte el teljesen a szakmai tevékenységtől: a fronton is folyamatosan levelezett *Somló Bódoggal*, aki tanulmányokat, könyveket küldött neki, amelyeket *Moór* rendszeresen értékelt és bírált is válaszleveleiben. A szellemi fejlődés mellett karrierje sem állt meg teljesen a háború éveiben: 1917 tavaszán folyt le

¹ SZABADFALVI 1994.

magántanári habilitációs eljárása, aminek eredményeképpen az eperjesi jogakadémia nyilvános rendes tanárává nevezték ki. *Somló* hívta a kolozsvári egyetemre, ahol 1918-ban nevezték ki a nemzetközi jogi tanszék nyilvános rendes tanárává, munkáját azonban az első világháborút követő bizonytalanságok miatt csak később tudta megkezdeni.

Moór szakmai pályafutását a kezdetektől fogva széleskörű érdeklődés jellemezte. Tudományos munkásságában a klasszikus jogfilozófiai kérdések mellett a jogfilozófia és a tételes jogtudományok határterületeinek problémáira is figyelmet fordított. A tudományos tevékenység mellett az egyetemi közéletben is aktívan részt vett. Tudományos nézeteit az ebben az időszakban született írásaival alapozta meg. Ennek során hamar kirajzolódott neokantiánus elköteleződése is: már 1911-ben és 1912-ben is értekezett Rudolf *Stammler* jogfilozófiájáról, majd formálódó jogfilozófiai elképzeléseit a neokantianizmus fogalmi keretei között bontotta ki. A szegedi évek során ismerkedett meg és kötött mély barátságot *Horváth* Barnával, aki *Moór* közbenjárására válhatott a szegedi jogi kar oktatójává.

A szegedi időszak 1929-ben ért véget, amikor – 1928-as kinevezése nyomán – *Moór* a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Karának jogbölcselet tanszékén kezdett oktatni. Ez az időszak 1945-ig tartott. *Moór* pályájának legfontosabb, említést igénylő eseményei ebből az időszakból a *Horváth* Barnától való elhűgölés, az újhegeliánus gondolatok beépítése a jogfilozófiájába, valamint a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagjává válása 1942. május 15-én.

1945 után, élete utolsó öt évében *Moór* keveset foglalkozott a jogtudománnyal – habár *A jogbölcselet problémái* című értekezése 1945-ben jelent meg –, inkább a közéleti kérdéseknek szentelte figyelmét. Ez az érdeklődése valójában nem tekinthető előzmény nélkülinek, hiszen már korai munkásságában is foglalkozott kora nagy szellemi áramlataival, így például 1911-ben írt az anarchizmusról, 1921-ben a bolsevizmusról, 1925-ben a szocializmusról. Az 1945 utáni időszak ezért inkább tekinthető hangsúlyeltolódásnak, mint teljesen új orientációnak. 1948. december 31-ével helyezték nyugállományba. 1950-ben halt meg gégerákban.

II. Tudományos munkásság

1. Neokantiánus gyökerek

A Van és a Legyen közötti filozófiai különbségtételt *Kant* előtt *Hume* fogalmazta meg nagy hatással, méghozzá morálfilozófiai kontextusban. *Értekezés az emberi természetről* című művében arra kereste a választ, honnét ered az erkölcs, és arra a következtetésre jutott, hogy nem az értelemben keresendő, mert az a világ megismerésének eszköze, ehelyett az érzelmek szintjére helyezte az erkölcsöt, mondván, hogy valamely jelenség helyességét „érezzük”, nem pedig kikövetkeztetjük a természet tényeiből.² A helyesség kérdéseinek megválaszolásához tehát nem az anyagi világ összefüggéseire, hanem az

² HUME 1984, 223. p. Másféppen szólva *Hume* a naturalista erkölcsfilozófiával vitatkozott és olyan álláspontot alakított ki, amit mai fogalmakkal „emotivizmusnak” vagy „intuicionizmusnak” nevezhetnénk.

ember belső világába kell tekinteni. *Kant* a moralitást az ész birodalmába helyezte,³ ugyanakkor különbséget tett a tények és az értékek szférája között. Ezt a különbségtételt a neokantiánus jogfilozófia átvette. Az irányzat első számú módszertani problémája a *Sein* és a *Sollen*, a(z okozati) valóság és az értékek világa közötti viszony meghatározása. A probléma részben a jog létmódjával, részben érvényességével, kötelező erejével függ össze. A jog létmódját tekintve norma, a *Sollen* szférájába tartozó jelenség, mivel elvárásként, előírások halmazaként jelenik meg a jogalanyok számára, érvényessége pedig nem szűnik meg pusztán a követettség hiánya – vagyis egy tényállapot – miatt.⁴ Abban az értelemben viszont a jog a *Sein* birodalmának is része, hogy létező társadalmi gyakorlatként is megmutatkozik, és igazságértékkel bíró állítások tehetők a tartalmáról, továbbá jogi axiológiai értelemben különbség tehető a „jog, amilyen valójában”, valamint a „jog, amilyennek lennie kellene”, a valós és a kívánatos jog között. A *Sein* és a *Sollen* kapcsolatát illetően a neokantiánus filozófia két fő irányzatra bomlott. A „bade-ni” iskola „megengedőbb” volt és lehetségesnek tartotta, hogy valamilyen formában kapcsolat állhasson fenn a két eltérő természetű létréteg között, a módszertanilag szigorúbb „marburgi” iskola ezzel szemben kizárta ezt a lehetőséget.

Tanulmányútjai alkalmával *Moór*nak lehetősége nyílt személyesen megismerkedni a korabeli német jogfilozófia nagyjaival, így találkozhatott személyesen a *Somló* Bódog melletti legnagyobb korai befolyásolójával, Rudolf *Stammler*rel. *Stammler* és *Somló* voltak azok a jogbölcselek, akik meghatározták a fiatal *Moór* elméleti érdeklődését és a neokantiánus elméleti keretre irányították a figyelmét. Ez a hatás különösen *Moór* korai munkásságában kétségtelenül kiütözik.

1911-es, *Stammler* „helyes jogról szóló tana” című értekezésében *Moór* a nagyra-becsülés és a kritika hangján mutatja be *Stammler* nézeteit. Bírálata híven érzékelteti, milyen nehézségekkel szembesült a helyes jog tana a modern korban. Az univerzális moralitás gondolatának megkérdőjeleződésével és a jog tetszőleges változtathatóságának bevetté válásával a jogfilozófiának választ kellett adnia arra a kérdésre, hogy milyen kritikai értékmerő támasztható a tételes joggal szemben. *Stammler* a jog helyességének mércéjeként az ún. „szociális ideált” (*soziales Ideal*) jelölte meg, ami megfogalmazása szerint „egység, formális eszme, amely helyességi mércéként és vezércsillagként szolgál bármely empirikusan megjelenő célkitűzés számára a társadalmi életben.”⁵ *Moór* helyesen mutatott rá ennek az eszmének a formális jellegére (amit tulajdonképpen maga *Stammler* is elismert⁶). Érvéle szerint ez az eszme csupán „egy olyan emberi közösségnek a gondolata, a melyben minden egyes társadalomtag a »jó akarat« végcélját követi”, ez a formula azonban „teljesen semmitmondó, határozatlan”, aminek következtében a szociális ideál is hasznavehetetlen.⁷ Ez a kritikája később is visszaköszön, 1923-ban úgy fogalmazott, hogy a szociális ideál „pusztán azt kívánja, hogy helyesen akarjunk, anélkül, hogy megmondaná, hogy mi a helyes: nyilvánvaló, hogy a szociális ideál

³ KANT 1998, 38. p. 44. p.

⁴ A kelsen-i joglépcsőelmélet ennek az érvényességfelfogásnak talán legtisztább kifejeződési formája, nála ugyanis a jogi norma a kötelező erejét kizárólag valamely más, érvényes, magasabb szintű normából nyeri.

⁵ STAMMLER 1896, 588. p.

⁶ Uo. 594. p.

⁷ MOÓR 1911, 58. p.

is alkalmatlan lesz a jog helyességének a megbíráására.”⁸ Levezetéséből az tűnik ki, hogy *Stammler* tulajdonképpen önellentmondásba keveredett, mert miközben az ideált meg kellene tölteni tartalommal, ennek valójában nincs kényszerítő erejű, kizárólagos módszere. *Moór* szerint *Stammler* akkor téved, amikor azt hiszi, hogy ez a tartalom logikai úton, tudományos bizonyossággal kikövetkeztethető.⁹

A fentiekből kitűnik, hogy a neokantiánusok nyomdokain járva *Moór* világosan exponálta az irányzat alapvető dilemmáját, és komoly szellemi kihívásnak tekintette annak megfejtését, milyen kapcsolat áll fenn az okozati valóság és az értékek világa között a joggal összefüggésben. A badeni irányzat – ezen belül mindenekelőtt *Rickert* – követőjeként szintézis kialakítására törekedett a kettő között. Ehhez a jog vegyes természetéből indult ki, vagyis abból, hogy a jog – ahogyan maga a társadalom – egyfelől szellemi képződmény, gondolati konstrukció, másfelől viszont a „*pszicho-fizikai realitás*” része is.¹⁰ *Moór*nak a természetjogtannal, illetve a marxizmussal és általában a történeti vagy szociológiai gyökerű elméletekkel szemben intézett kritikái jól tükrözik, hogy ódzkodott attól, hogy a jogot kizárólag akár a szellemi, akár az okozati világba helyezze, és ehelyett egy komplexebb megközelítés kidolgozására törekedett. A természetjogtannal szemben *Moór* azt a kifogást emelte, hogy nincs tekintettel a társadalom változásaira és arra, hogy az emberi természetből nem vezethető le mindenkor érvényes és helyes szabályozás.¹¹ Ezzel szemben a történeti és a szociológiai elméletekkel szemben éppen azt tette szóvá, hogy „*csupán a szükségyszerűség törvényeit kutatva, belesülyedtek [sic] a tapasztalatban adott jogszabályok anyagába, annyira hozzátapadva az okozatos léthez, hogy följé emelkedni [...] nem tudtak.*”¹² Egyúttal azonban elmondható, hogy *Moór* mindkét irányzatban észlelte az értéket, és elismerte hozzájárulásukat a jogról való gondolkodáshoz. A természetjogtan szerinte átjárta korának uralkodó, a természetjogtant saját nézőpontjuk szerint meghaladó irányzatait,¹³ továbbá problémafelvetései megújult figyelemre tettek szert az első világháború pusztítását követően,¹⁴ a szociológiai nézőpont pedig a jog okozati aspektusára, változékonyságára és változtathatóságára, az egyéb társadalmi jelensé-

⁸ MOÓR 1923, 330. p.

⁹ Uo. 334. p. Lásd később: MOÓR 1994, 267–270. pp.

¹⁰ MOÓR 1934, 14. p.

¹¹ MOÓR 1923, 138–139. pp. *Moór* e kritikájával tehát értelemszerűen a természetjog „örökjog-jellegű” felfogását vette célba, vagyis az olyan elméleteket, amelyek valamilyen tértől és időtől függetlenül érvényes, magasabb rendű jogot állítottak a tételes jog mércéjéül. A *Bevezetés a jogfilozófiába* szövegéből ez explicit módon is kitűnik, amikor úgy fogalmaz: „[a] természetjogi felfogásnak csupán azt a hibát kellett volna elkerülnie, amelyet elkövetett, midőn ahelyett, hogy ideáljait a tételes jog megítélésére alkalmazta volna, ezekből az ideálokból akart kifaragni örökérvényű jogszabályokat.” MOÓR 1923, 141. p.

¹² Uo. 141. p.

¹³ MOÓR 1934a, 5. p.

¹⁴ Uo. 6. p. Érdemes kiemelni, hogy *Moór* e helyütt „*a természetjog feltámadásáról*” beszél, vagyis azt a retorikai fordulatot alkalmazza, amivel a második világháborút követő néhány évben is utaltak a természetjogtanra a totalitarizmus tapasztalataitól elbizonytalanodott és a Radbruch-formula hatása alatt álló jogfilozófusok. Az utókor „bölcességével” visszatekintve az első világháború „eltörpül” a második mellett, ám *Moór* megfogalmazásából az tűnik ki, hogy már a korábbi háború is tudatosította a jogfilozófiában az erkölcsi mércéről való reflexió igényét, annak fontosságát. A második világháború után „újjaéledt” természetjog problémaköréhez lásd PÉTERI 1962.

gekkel való kölcsönhatásának tényét tette elméleti reflexió tárgyává, ezen okozatos összefüggések vizsgálatát pedig „fenntartás nélkül jogosultnak kell elismernünk.”¹⁵

Moór tehát e két, a jog eltérő oldalait előtérbe helyező elmélethalmazt a megfelelő pontokon bírálva, ám erényeiket elismerve törekedett jogfogalma kialakítására; ahogyan Varga Csaba fogalmazott: „a jognak egyfelől a hatalmi önkénnytől, másfelől az absztrakciótól uralt tiszta logizálás olykor drámai hatású véletlenszerűségeitől – azaz a jogot Szkülla és Kharübdisz gyanánt folyvást fenyegető örvényektől – való megóvása lehetőségeit” kutatta.¹⁶ A valóság és az értékek kapcsolata ún. „harmadikfajtájú”¹⁷ törvényszerűségként jellemezhető. E harmadik fajtájú törvényszerűség alapján lehetséges, hogy szellemi tartalmak a velük összefüggő realitások útján hatást gyakoroljanak a tapasztalati valóság okozatos fejlődésére, vagy hogy okozatos törvények útját állják szellemi tartalmak tényleges érvényesülésének, a realitáshoz tapadó más szellemi tartalmak érvényesítésével.¹⁸

Erre a kölcsönhatásra, amit később a kultúra szférájába helyez,¹⁹ Moór a „dogmatikus jogtudományt”, azaz a jogdogmatikát hozza fel példaként. A jogdogmatika „tiszttára normatív tudomány”, amennyiben vizsgálódásának tárgyát normatartalmak (jogszabályi tartalmak) képezik, ugyanakkor azt a szellemi tartalmat, amelynek a jogszabályok is részei, „a társadalmi élet realitása hordoz[za]” (vagyis társadalomban élő, valódi emberek életére van hatással, és a jogdogmatika kategóriái ebből a valós társadalmi létből fakadnak), ennyiben tehát a jogdogmatika is társadalomtudomány.²⁰ Ugyancsak a jogdogmatikán keresztül mutatkozik meg a jog Moór felfogása szerinti kevert jellege akkor, amikor arra mutat rá, hogy bár a jogdogmatikus feladata nem elsősorban a társadalom ismerete, az két ponton mégis elengedhetetlen: egyrészt a jogdogmatikus abból indul ki, hogy érvényben lévő szabályokkal foglalkozik, másrészt pedig a jogszabályok tartalma a társadalmi életből lett merítve, annak kifejtéséhez bizonyos mértékű társadalomismeret elengedhetetlen.²¹

Bizonyos értelemben azt lehet mondani, hogy Moórt éppen neokantiánus orientációja vezetett rá arra, hogy ennek örökségét meghaladni igyekezzen. A valóság és az értékek közötti „értékes valóság” természetének pontosabb megértéséhez részben Rickertből indult ki. Moór az ő érdemének tekintette azt, hogy eszközt adott a társadalmi valóság megfelelő megismerésére. Moór értékelésében Rickert észlelte és orvosolta azt, hogy Kant *A tiszta ész kritikájában* csak a természettudomány ismeretelméletét alkotta meg. Rickert a kanti *mundus intelligibilis* kategóriájába sorolta a társadalmi valóságot, de közben tekintettel volt arra is, hogy ez a valóság emberi cselekvésekben manifesztálódik.²² Ez a vegyes valóság az értékes valóság, amit Moór is alkalmazott saját jogfilozófiájában. Moór egyúttal észlelte, hogy az értékes valóság fogalma emlékeztet a hegeli objektív szellemre. Ez az átfedés irányította figyelmét az újhegeliánus gondolkodókra, közülük is kiemelten Nicolai

¹⁵ MOÓR 1923, 143. p.

¹⁶ VARGA 2016, 209. p.

¹⁷ MOÓR 1934, 24. p. Horváth Barna ennek a „harmadikfajtájú” törvényszerűségnek a feltételezését bírálta saját szinoptikus jogelméletében, mert szerinte ennek a szférának a létezése nem bizonyítható. ZSIDAI 1989, 517–518. pp.

¹⁸ MOÓR 1934, 24. p.

¹⁹ MOÓR 1994, 18. p.

²⁰ MOÓR 1934, 32. p.

²¹ MOÓR 1994, 59. p.

²² MOÓR 1943, 13–14. pp.

Hartmannra, akinek a létrétegekről alkotott elméletét át is vette,²³ és ez az elképzelés alkotta *A szabad akarat problémája* gondolatmenetének gerincét.

2. A jog fogalma és helyessége

A jogfilozófiát régóta foglalkoztatja a kérdés, hogy mi a jog, és a legkülönbélebb meghatározási kísérletek születtek az idők során. *Moór* is a jogfilozófián belül a jogi alaptan feladatáéént határozta meg a pontos jogfogalom megadását. Nézete szerint azért indokolt foglalkozni a jogfogalommal, mert ugyan a tételes jogász elsősorban a tételes jogot alkalmazza, a tételes jogtudomány művelőí ezt az eleve adott anyagot rendszerezik, mindez előfeltételezi a jog fogalmának ismeretét. A tételes jogtudomány önmagában nem tud felülemelkedni azon az ördögi körön, hogy a jog az, amit a jog jognak mond, ez viszont természetesen hasznavehetetlen információ. Ezért van szükség a jogfilozófia közreműködésére, amely a jogfogalom kialakításával megteremti a tételes jogtudomány működésének logikai előfeltételét.²⁴

Moór a következőképpen summázza jogfogalmát: „[...] olyan valósággal érvényesülő társadalmi szabályok összessége, amelyeknek érvényesülését végsősorban fizikai kényszer alkalmazásával is biztosítja a legerősebb társadalmi hatalom.”²⁵ A kérdés részletesebb tárgyalása során a jog öt fogalmi összetevőt azonosította az alábbiak szerint:²⁶

1. A joghoz hozzátartozik valamilyen empirikus emberi cselekvésnek a képzete. Ezek a cselekvések, amelyek térben és időben a legkülönbélebbek lehetnek, *Moór* a jog tartalmának nevezte.
2. A jog része a normativitás, vagyis az, hogy kötelezést tartalmaz, kötelezi alanyait valamilyen magatartás tanúsítására.
3. A kötelezésnek megfelelő magatartást a jog speciális fenyegetés kilátásba helyezésével törekszik elérni. Ez a tulajdonság *Moór* szerint az első, ami kifejezetten megkülönbözteti a jog normáit más társadalmi normáktól. A fenyegetés kilátásba helyezését *Moór* három további összetevőre bontja: a) a fenyegetés fizikai kényszer, amelyhez b) a jövőbeli feltételes megvalósulás bizonyosságának gondolata társul, és c) ez a kényszeralkalmazás a címzett részére hátrányosként van feltüntetve.
4. A jogot valamely rajta kívül álló hatalom kényszeríti ki. Ezt a hatalmat *Moór* „fizikailag legerősebb szociális hatalomnak” nevezi.
5. A jog rendszerint ténylegesen érvényesül. Az, hogy melyik jogszabály életképes és melyik „halvaszületett”, csak utólag derül ki. Ebben a gyakorlati érvényesülésben nyújt segítséget az államhatalom a jog számára bizonyos esetekben.

A korábban kifejtettekből látható, hogy *Moór* olyan definíció megalkotására törekedett, amely tükrözi a jognak az okozati valósággal és az értékek valóságával fennálló kapcsolatát, vegyes jellegét. Ezt a törekvést tükrözi, amikor úgy írja le a jogot, hogy az

²³ Uo. 14–15. pp.

²⁴ *MOÓR* 1994, 12. p.

²⁵ Uo. 188. p.

²⁶ *MOÓR* 1923, 177–186. p. Összefoglalja SZABÓ 1994, 78–79. pp.

„egész sereg részint a »mi legyen«, részint a »mi van« birodalmába tartozó alkotóelem-ből van összerakva.”²⁷ A jelen tanulmány keretei között e jogfogalomnak két sajátosságára érdemes röviden kitérni.

Moór jogfogalmában a „fizikailag legerősebb szociális hatalom” mintha az austini parancselméletet tükrözné valamelyest. *Austin* szerint a jog nem más, mint a szuveréntől eredő általános parancsok összessége,²⁸ a szuverén pedig az az entitás a társadalomban, amelynek szokásszerűen engedelmeskednek a politikai közösség tagjai, és amely egyúttal szokásszerűen nem engedelmeskedik a politikai közösség többi tagjának.²⁹ *Austin* meghatározása látványosan, már-már zavaróan egyszerű, és – a szerző angol származása ellenére – illeszkedik abba az újkori tendenciába, amely a jog tetszőlegességét igyekszik az elmélet síkján magyarázni. Am épp ez az egyszerűség az, ami miatt sok bírálat érte. A jelen kontextusban a legfontosabb ezek közül az, hogy az *Austin* által kínált szuverénfogalom alapján nem különböztethető meg a legitim és az illegitim hatalmaktól származó parancs, hiszen ha egy rablóbandának szokásszerűen engedelmeskednek a társadalom tagjai, ők pedig szokásszerűen nem engedelmeskednek másoknak, akkor e definíció alapján a rablóbanda is jogot alkot.³⁰ Moór fontosnak tartotta kiemelni, hogy a jog mögött kell, hogy álljon valamilyen kényszerítő erő, amely érvényt szerezhet előírásainak. A legerősebb hatalom a jog tényleges érvényességének előfeltétele, ami pozitivitással ruházza fel a jogot.³¹ Ez a hatalom azonban Moór megfogalmazása szerint nem azonos a puszta nyers kényszerrel: abból fakad, hogy a társadalom nagy többsége erkölcsileg helyesli a jogot, és ily módon a közerkölcs a jog kauzális alapjaként szolgál. A jog tehát szoros kapcsolatban áll a hatalommal, azonban rendelkezik bizonyos többlettel, ami miatt nem redukálható a mindenkor legerősebb hatalmi tényező önkényére, hozzátartozik egyfajta támogatottság vagy azonosulás a társadalom többsége részéről.

A második vonás, ami kiemelést érdemel Moór jogfogalmából, negatív jellegű: hiányzik belőle az erkölcsi igazolás. Moór jogfilozófiája összhangban áll a klasszikus jogpozitivizmus elválasztási tézisével, amely szerint elképzelhető a jog olyan érvényességi kritériuma, amely nem tartalmaz erkölcsi kritériumot.³² Moór az erkölcsi helyeslést nem tekintette a jog érvényességi kritériumának, ugyanakkor a jog helyességére a jogfilozófia egyik központi kérdéseként tekintett. Moór – e tekintetben is követve a neokantiánus pozitívizmus képviselőinek többségét³³ – az erkölcsi relativizmus talaján állt, álláspontja szerint a tételes jog tartalmának erkölcsi megítélésére nem állítható örök és változatlan mérce. Ez a lehetetlenség társadalmi okokkal magyarázható: a mindenko-

²⁷ MOÓR 1923, 186. p.

²⁸ AUSTIN 1832, 1. p. 13. p.

²⁹ Uo. 210. p.

³⁰ HART 1958, 603. p. Hart más alapon is bírálta a parancselméletet, így életszerűtlennek találta azt az elképzelést, hogy egyáltalán azonosítható a modern társadalmakban olyan egységes hatalom, ami megfelel az austini szuverénfogalomnak, mert a hatalomgyakorlás megosztva működik, és az egyes hatalmi aktorok rendszerint engedelmeskednek a többi aktor saját hatáskörében meghozott döntéseinek. Hart elsősorban a jog legitimitásának kérdésére összpontosított gondolatmenetében; arra a kérdésre ugyanis, hogy miért követelhető meg a jogalanyoktól, hogy betartsák a jogszabályokban előírtakat, egy tisztán hatalmi alapú elmélet nem tud választ adni. Mindennek tárgyalása azonban túlmutat a jelen tanulmány terjedelmi és tartalmi keretein.

³¹ MOÓR 1922, 21. p.

³² GYÓRFI 2004, 32. p.

³³ Vö. pl. KELSEN 1998, 217–218. pp.

ri közerkölc a társadalmi állapotok folyamánya, ezek az állapotok természetszerűleg változnak, a helyes jog pedig velük együtt változik.³⁴

A fentiek mellett – *Szabadfalvi* nyomán³⁵ – *Moór* Gyula következő jogi értéktani tézisei emelhetők ki. A helytelen jog követendőségét illetően arra mutatott rá, hogy ez az elvárás akkor igazolt, ha a jog a társadalmi lét szolgálatában áll.³⁶ Ezzel az állítással *Moór* egy esszenciálisan teleologikus jegyet emelt be jogfilozófiájába: „[a] jog léte csupán akkor jogosult, ha az emberi célokat szolgálja.”³⁷ A második világháború utáni jogfilozófiában *Fuller* volt az, aki markáns módon a teleologikus jelleget emelte középpontba, és ezzel összefüggésben különböző jogfilozófusokat – köztük *Somló* Bódogot – bírált, amiért a jogot egy formális struktúrával azonosították, aminek során elhanyagolták az e struktúra keretében zajló, célirányos tevékenységet.³⁸ *Moór* ezt a célirányosságot iktatta be a jog helyességéről szóló fejtegetéseibe. Ebből a gondolatból következett az az állítás is, hogy bizonyos esetekben a helytelen jog megsértése lehet helyes. A probléma abban ragadható meg, hogy a helytelen jog megsértése a helyes jogszabályok elleni támadást is jelent, ám a körülmények mérlegelése vezethet olyan eredményre, hogy a helytelen jog megsértése erkölcsileg helyeslendő.³⁹ *Moór* álláspontjából világosan kitűnik a jog és az erkölcs fogalmi különbözősége, amikor úgy fogalmaz, hogy az erkölcstelen jog „ha jogilag kötelez is, erkölcsileg nem kötelez”,⁴⁰ és e különbségtétellel elválasztja álláspontját a természetjogtántól, amely az erkölcstelen jogtól a jogi minőséget is megvonja. Ez az okfejtése egyúttal alapot szolgáltatott a forradalmi jog elismeréséhez is.

Röviden említést kell tenni arról, hogy a fizikai kényszer *Moór* Gyulánál nem öncélú, az pusztán eszközjellegű, helyessége a kikényszerített jogi tartalomból származik. A tartalmilag helyes jog kikényszerítése helyes, hiszen megvéd a helytelen erőszaktól.

A jog teleologikus jellegével hozhatók összefüggésbe azok a különböző korlátok, amelyeket *Moór* a jog tartalma számára meghatározott. Ezek a korlátok nem nevezhetők kifejezetten normatívnak, sokkal inkább a jog legalapvetőbb működőképességével hozhatók összefüggésbe. *Moór* négy ilyen korlátot azonosított. A logikai korlát tulajdonképpen a jog észszerűségét jelenti. Ez a korlát a jog logikai rendszerszerűségéből következik. Ebből nem vezethető le egyfajta „logikai természetjog”,⁴¹ inkább azt jelenti, hogy a jog nem vezethet logikai ellentmondásra,⁴² mert az ellentmondó, rendszeridegen előírás nem valósítható meg. A fizikai korlátok alatt *Moór* az élettelen természet törvényei mellett a biológiai korlátokat is értette, a „fizikai” szót tehát annak eredeti értelmében

³⁴ MOÓR 1923, 307–308. pp.

³⁵ SZABADFALVI 1994, 109–110. pp.

³⁶ MOÓR 1923, 338–339. pp.

³⁷ MOÓR 1911, 31. p. Látható, hogy a teleologikus elem már *Moór* korai munkásságában tetten érhető. Az e helyütt idézett gondolat *Moór* Stammler-kritikájának kontextusában született: *Moór* azt hozza fel *Stammler* ellenében, hogy jogfilozófiájából egy túl merev, az öncélúsággal határos jogkövetelési kötelezettség vezethető le, ami életszerűtlen elvárás, mert előfordulhat, hogy a jog nem tölti be azt az alapvető rendeltetését, hogy közös szabályozást nyújtson a társadalom számára olyan kérdésekben, amelyekben nincs egyetértés.

³⁸ FULLER 1969, 113. p.

³⁹ MOÓR 1923, 344–345. pp.

⁴⁰ Uo. 345. p.

⁴¹ MOÓR 1928, 163. p.

⁴² MOÓR 1934a, 32–33. pp.

(természet, φύσις) használja.⁴³ A társadalmi korlátok a „társadalmi élet fennállásához nélkülözhetetlen társadalmi adottságok”, amelyek „abszolút és áthághatatlan” korlátot képeznek a jog számára azáltal, hogy társadalom nélkül jog sem létezhet.⁴⁴ Olyan korlátok ezek, amelyek figyelmen kívül hagyása „a jog fogalmával, a jog életének alapvető törvényszerűségeivel” ellentétes;⁴⁵ ilyen például az örök és változatlan törvények előírása a változó világban.⁴⁶ Végül az erkölcsi korlátok alatt Moór azokat a minimális erkölcsi követelményeket értette, amelyek „érvényesülése nélkül a társadalom reális fennállása [...] azért nem lehetséges, és az erkölcs azért alkalmas erre a társadalom-fenntartó szerepre, mert az erkölcs tartalma épen a társas lét nélkülözhetetlen követelményeit szeegezi az individuum szolipszizmusával szembe.”⁴⁷

Ilyenformán az erkölcsi korlátok rokoníthatók a társadalmi korlátokkal, amennyiben az előbbiek létjogosultságát is az adja, hogy teljes hiányuk a társadalom pusztá létét fenyegeti. Moór a skolasztikus természetjogi felfogással hozza összefüggésbe ezt a tézist, érdemes mindemellett utalni a radbruch-i formulára, amely ugyan az igazságosság dimenziójában, de hasonlóképp ahhoz köti a jog jogi jellegét, hogy betölti-e társadalmi rendeltetésének minimumát. Radbruch esetében a jogeszmé, az igazságosság biztosítása, vagy legalább az arra való törekvés az a minimális kritérium, amely a jog számára a jogi jellegét biztosítja és igazolja a jognak való engedelmisség elvárását.⁴⁸ Látni kell mindazonáltal, hogy míg Radbruch esetében e kritériumoknak való megfelelés fogalmi jellegű, Moór esetében a jog akkor sem veszíti el jogi minőségét, ha a bemutatott korlátokba ütközik.

3. Jogfilozófia, jogtudományok, a jogtudományok módszertana

Ahogy fentebb szó esett róla, Moór Gyula számára a jogfilozófia a tételes jogtudomány művelésének előfeltétele volt. A jogfilozófia Moórnál egyfajta köztes pozíciót foglalt el az általános filozófia és a szaktudományok között. A filozófia egyetemes igénnyel foglalkozik a mindenség legalapvetőbb kérdéseivel. A jogfilozófia nem általános filozófia, mert nem a „Mindenség egészére” vonatkozik, azonban nem is szűk értelemben vett jogtudomány, mert azok fölött áll, azok előfeltevéseit vizsgálja.⁴⁹ A jogfilozófia és a jogtudományok viszonya a forma és a tartalom viszonyaként jellemezhető. A jogfilozófia foglalkozik a jog változatlan lényegével, a jogtudományok pedig a jog változó elemeivel.⁵⁰

A jogfilozófia vizsgálódása három fő kérdéskörre irányul, ennek megfelelően három aldiszciplínára osztható, mindehhez azonban egy negyedik aldiszciplína is társul. A jog alapfogalmaival foglalkozó terület a jogi alaptan, a jog okozatos összefüggéseinek kérdéseit a jogszociológia tárgyalja, a jog helyességét pedig a jogi értéktan (axiológia) elemzi. A három „jogelméleti” probléma mellett negyedik („tudományelméleti”) problémaként

⁴³ Uo. 33–34. pp.

⁴⁴ Uo. 37. p.

⁴⁵ Uo.

⁴⁶ Uo. 38. p.

⁴⁷ Uo. 41. p.

⁴⁸ RADBRUCH 1998, 191. p.

⁴⁹ MOÓR 1992, 51. p.

⁵⁰ Uo. 55. p.

merül fel a jogtudományok módszertanának kérdése, amely *Moór* szerint annyi ágra oszlik, ahány jogtudomány van.⁵¹ Ezekhez a vizsgálódásokhoz többféle módon eljuthatunk az általános filozófiából kiindulva. A tárgyelméleti megközelítésből következik, hogy választ kell kapnunk a jog mibenlétének kérdésére, mert a jog is a valóság egyik jelensége. Ebből egyenesen adódik az a kérdés, hogyan ismerhető fel a jog. Továbbá a jogot bele kell helyezni az értékek rendszerébe, ezáltal pedig a tárgyelmélet a jogi értéktanhoz is elvezet. Az ismeretelmélet a megismerés módjaival, lehetőségeivel foglalkozik, ezért a jogtudományok módszertana kérdéseinek megválaszolása szintén filozófiai megalapozással rendelkezik. Az értékelmélet – kézenfekvő módon – a jogi értéktanhoz vezet el.⁵²

*Moór*nak az a megfogalmazása, hogy a jogfilozófia mindhárom részéhez „a tétéles joggal való foglalkozás vezet el anélkül, hogy a tétéles jog megadná rájuk a feleletet,”⁵³ jól szemlélteti jogfilozófiája gyakorlatorientáltságát, azt a meggyőződését, hogy elvont gondolatai és kérdésfeltevései a jog mindennapos, gyakorlati működéséből származnak. Az absztrakt elmélet és a gyakorlat e kapcsolata jelenik meg *Moór*nak a tétéles jogtudományra valószínűleg legnagyobb hatást gyakorló monográfiájában, *A jogi személyek elméletében*. A jogi személyek elmélete elsősorban – értelemszerűen – a tétéles jogtudományokra tartozik, azonban „átnyúlik a jogfilozófia terére is”, mert bármely tétéles joggal szükségszerűen együtt járó fogalmakkal is összefügg, vagyis olyan fogalmakkal, amelyek a jog „általános előfeltevései”, *Moór* Gyula gyakori szóhasználatával „*preszuppozíciói*.”⁵⁴ A jogi személyek elméletének megalapozása követi azt az általános filozófiától a jogfilozófián át a tétéles jogtudományokig húzódó ívet, ami *Moór*nak a tárgyértelemben vett jogtudományokról kialakított nézeteire jellemző. A jogalany és az alanyi jog kérdései a filozófia vizsgálódási körébe tartoznak; ugyanakkor ezen túlmenően a tárgykör kapcsolódik a tárgyi jog mivoltának, illetve a jog és a valóság kapcsolatának kérdéseire is, ahogyan az is a jogfilozófia tereuma, hogy a tétéles jogtudomány milyen módszertant alkalmaz a jogi személyek konstrukciójának létrehozásához.⁵⁵ Általános jogfilozófiájának megfelelően *Moór* az értékekkel és az okozati valósággal egyaránt összekapcsolja a jogot, ez a kapcsolódás ugyanis elengedhetetlen ahhoz, hogy a jog élő legyen – vagyis hogy képes legyen hatást gyakorolni a valóságra.⁵⁶ Amikor a jog szabályoz, akkor meghatároz egy beszámítási pontot az okozati valóság köréből. Ez a beszámítási pont a jogalany, ami gyakran természetes személy, vagyis ilyen esetben a jogalanyiség egybeesik „*valamely húsból-vérből való ember eleven realitásával*.”⁵⁷ Ettől az egybeeséstől azonban a jog eltekinthet, ennek példája – egyebek között – a képviselőintézménye,⁵⁸ és hasonlóképpen a jogi beszámítás magyarázza a jogi személy je-

⁵¹ Uo. 69. p.

⁵² MOÓR 1994, 27-30. pp.

⁵³ Uo. 27. p.

⁵⁴ MOÓR 1931, 9. p.

⁵⁵ Uo. 10–11. pp.

⁵⁶ Uo. 294. p.

⁵⁷ Uo. 307. p.

⁵⁸ Uo. 308–309. pp.

lenségét is.⁵⁹ A *Sein* és a *Sollen* elválasztásának filozófiai dilemmája tehát közvetlen összefüggésben áll a magánjog egyik alapvető fogalmával.⁶⁰

4. Közéleti-politikai nézetei

Moór időnként kitekintett a jogtudományon túlra is, különösen 1945 után fordult figyelme a politikai-közéleti kérdések felé,⁶¹ amikor jogfilozófiai mondanivalóját már lényegében elmondta. Talán ő maga is azonosult azzal, amit 1946-ban, a Kisgazdapárt Egyetemi Orvoscsoportjának értelmiségi nagygyűlésén elmondott, miszerint a forradalom utáni időkben – amilyenek Moór a második világháború utáni éveket is tekintette – a legnagyobb probléma a „szellemi hídverés a mult [sic] és a jövő között”, amiből az értelmiségnek is kötelessége kivenni a részét.⁶² Moór 1945 utáni közéleti állásfoglalásait a *Tegnap és holnap között* című kötet gyűjti össze, s jelen tanulmány ennek alapján igyekszik bemutatni néhány témát és álláspontot Moór nem jogász nézeteiből.

Moór nem 1945-ben kezdett foglalkozni a közélettel, ennek megfelelően tárgyal olyan kérdéseket, amelyekkel már korábban is foglalkozott. Ilyen kérdés volt a laikus igazságszolgáltatás, amely a második világháború lezárásával nyert aktualitást a népbíróságok felállítása kapcsán, ugyanakkor Moór már pályája korai szakaszában is foglalkozott a témával a magyar esküdtszéki rendszer kapcsán, és bírálta, azt, hogy az esküdtek hatásköre a bűnösség megállapítása, szerinte ugyanis éppen hogy a büntetékiszabás kellene, hogy az esküdtszékek feladata legyen, a bűnösség megállapítása pedig a hivatásos bírák feladatkörébe kellene, hogy tartozzon.⁶³ Moór az 1945-ös rendeletekkel felállított népbírósi rendszert azzal magyarázta, hogy a népbíróságok politikai és átmeneti feladatokat látnak el.⁶⁴ Fontosnak tartotta hangsúlyozni a népbíróság és az esküdtbíróság közötti különbségeket, amelyeket a laikus bírák közreműködésének formájában, az intézmények funkciójában, illetve eredetében látott.⁶⁵ Megítélése szerint a népbírósi rendszert nem érdemes az igazságtalanság miatt bírálni nemcsak azért, mert átmeneti és politikai funkciót tölt be (a háborús bűnösök felelősségre vonását), de azért sem, mert a második világháború borzalmaihoz képest még mindig sokkal humanusabb, mint például a francia forradalom során kialakított forradalmi törvényszékek.⁶⁶

Hasonlóképp többször foglalkozott Moór a pacifizmus kérdésével is. Moór a pacifizmust az anarchizmus eszméjével összefüggőnek tartotta, és világlátásban szkeptikus volt a pacifizmus életképességét illetően. Mind 1929-ben írta, „[a] pacifizmusnak előfeltétele, hogy feltétlenül bízunk az emberi jószágban és okosságban”, amely a legnagyobb nemzetközi ellentétet is harc nélkül oldja fel, márpedig ha ebben bízunk, akkor hin-

⁵⁹ Uo. 314. p.

⁶⁰ Itt csak érintőlegesen, a pontosság kedvéért érdemes utalni rá, hogy Moór szerint a jogi személy fogalma nemcsak a magánjog, hanem – sőt: elsősorban – a közjog számára bír jelentőséggel. MOÓR 1931, 11–36. pp.

⁶¹ Ez tűnik ki *Szabadfalvi* vonatkozó ismertetéséből. SZABADFALVI 1994, 149–150. pp.

⁶² MOÓR 1947, 123. p.

⁶³ MOÓR 1914., emellett *Laikus bírák a büntető igazságszolgáltatásban* címmel írt egy tanulmányt, amely azonban tudásunk szerint kéziratban maradt. SZABADFALVI 1994, 26. p.

⁶⁴ MOÓR 1947a, 106., 112. p.

⁶⁵ Uo. 113–114. pp.

⁶⁶ MOÓR 1947a, 112–113. pp.

nünk kell az anarchizmusnak abban az alaptézisében, hogy az ember állami kényszer nélkül képes a harmonikus társadalmi együttélésre.⁶⁷ Maga az anarchizmus is ellentmondásokkal terhelt azonban, hiszen míg egyfelől el akar törölni minden kényszer, másfelől e cél érvényesítéséhez kényszer kellene alkalmaznia. A pacifizmus tulajdonképpen felfogható az államok anarchizmusaként, ebben az esetben pedig az egyik állam által gyakorolt kényszerhatalom, a háború csak kényszerrel háriható el.⁶⁸ A világbéke csak egy világállam létrehozásával lenne biztosítható, de ez is illuzórikus, hiszen a világállam rendjének fenntartása továbbra is kényszeralkalmazást igényelne, ráadásul valójában csak annyi történe, hogy a külső (államközi) háborúk internalizálódnának, vagyis a világállamon belül zajlanának.⁶⁹ Végül *Moór* tulajdonképpen az igazságos háború lehetősége mellett is állást foglalt, amikor azt írta, „*mindaddig, amíg lesznek az embereknek ideáljai, készen kell állaniok arra is, hogy ha kell az életüket is feláldozzák értük?*”, ily módon a béke megőrzésének eszménye is megkövetelheti a hadviselést.⁷⁰ Pályafutása kései éveiben *Moór* az ENSZ felállítását jól látható optimizmussal kommentálta, a pacifizmus iránti szkepszise azonban nem tűnt el teljesen. Az ENSZ-től szerinte sok pozitívumra lehet számítani a nemzetközi politika terén, ugyanakkor arra figyelmeztetett, hogy „[a]mint a legtökéletesebb jogot sem lehet megóvni a forradalom veszélyétől, akként az új békeszervezet is elveszti erejét, ha azok a világhatalmak, amelyek megalkották, egymással harcra szállnak.”⁷¹

Érdeemes kitekinteni röviden *Moór*nak a a fasizmus, a nemzetiszocializmus és a szovjet kommunizmus államrendjéről és ideológiájáról tett észrevételeire. *Moór* számos ponton bírálta a fasizmust és a nemzetiszocializmust: kritizálta ideológiáik alapvetően negatív jellegét, vagyis azt, hogy jellemzően nem pozitív, hanem negatív tételket, más tanoktól való elhatárolódásokat fogalmaztak meg.⁷² Bírálta totális jellegüket, valamint – negatív értelemben vett – politikai machiavellizmusukat,⁷³ továbbá diktatórikus törekvéseiket.⁷⁴ ideértve a diktatúráknak azt a gyengeségét, hogy a „nagy ember” kiesésével az egész rendszer meginog.

A Szovjetunió alkotmánya című tanulmányában *Moór* a szovjet alkotmányos rendszert értékeli. Megközelítése kevésbé kritikus, ami az utókor fényében érthető: amikor gondolatait kifejtette, a nemzetiszocialista rémtettek már nagyjából ismertek voltak, a sztálinizmus atrocitásai azonban még nem éltek a köztudatban, ráadásul *Moór* szövegéből is kitűnik, hogy a Szovjetunióra felszabadítóként tekintett.⁷⁵ A Szovjetunió 1936-os alkotmányát illetően maga *Moór* is elismeri, hogy keveset tud annak gyakorlati megva-

⁶⁷ MOÓR 1929, 19. p.

⁶⁸ Uo. 20. p.

⁶⁹ Uo. 21. p.

⁷⁰ Uo. 22. p.

⁷¹ MOÓR 1947b, 104–105. pp.

⁷² MOÓR 1947c, 51–53. pp. *Moór* a nemzetiszocializmust és a fasizmust világosan megkülönböztette egymástól. MOÓR 1947c, 48–50. pp. A nemzetiszocializmussal szembeni kritikáit a legtöbb esetben a fasizmusra is alkalmazta.

⁷³ Uo. 46–48. pp.

⁷⁴ Uo. 53–55. pp.

⁷⁵ „*A rideg tárgyilagossá pedig a legkevesebb, amit a hatalmas Szovjetbirodalom tőlünk megérdemel, megérdemel azokért a hallatlan áldozatokért, amelyeket a lefolyt világháborúban az egész emberiség ügyéért hozott.*” MOÓR 1947d, 96. p.

lósulásáról,⁷⁶ ez pedig természetszerűleg korlátozta a rálátását azokra a visszasságokra, amelyeket a sztalini rendszer a szovjet alkotmány alapjogi katalógusának bőségessége ellenére elkövetett.

Végül említést kell tenni arról, hogy *Moór* szellemiségét alapvetően befolyásolta a kereszténység és a humanizmus. Ez jogfilozófiájában, jogi axiológiájában is tetten érhető,⁷⁷ de általános világnézetében is rendre kifejezésre juttatta. Szerinte a 20. század még mindig nem valósította meg „*a humanitásnak azt a fok[át], amelyet a keresztény etika követel.*”⁷⁸ A szocializmus követeléseinek nézete szerint nagy mértékben támaszthatók a keresztény erkölcsre.⁷⁹ A keresztény kultúra kibontakoztatása természeténél fogva demokratikus fejlődés.⁸⁰ Ez a néhány példa talán érzékelteti, hogy *Moór* számára korának keresztény etikája fontos vezérfonalat jelentett úgy a társadalmi élet, mind a jog egyes kérdéseinek megválaszolásában.

5. Aktualitása

5.1. A szabad akarat problémája

Lavazza szerint a szabad akarat fogalma három elemet foglal magában: a másként cselekvés lehetőségét, az egyén uralmát a döntései fölött, valamint az indokokra való reagálás képességét.⁸¹ Talán *Moór* is hasonlóra gondolt akkor, amikor úgy fogalmazott, „[a]zzal a felfogással, hogy az akarat szabadságának forrása a szellem, az ész, hogy csak ott van szabadság, ahol értelmes megfontolás, értékelő választás van, már az akarat szabadság határait is megjelöltük.”⁸² *Moór* szerint a szabad akarat fogalma szükségszerűen kapcsolódik a joghoz, amelynek csak akkor van értelme, ha szabad belátás szerint, az eszközre hallgatni képes személyekhez szól,⁸³ továbbá a magánjog, illetve a büntetőjog szoros kapcsolatban áll a szabad akarat fogalmával.⁸⁴ Mindezek miatt *Moór* szükségesnek találta, hogy reflektáljon a szabad akarat mibenlétére. Gondolatmenetében következetesen elhatárolódott az akaratszabadságot illuzórikusnak tartó determinista nézetektől,⁸⁵ ugyanakkor tartózkodott attól is, hogy az akaratszabadságot az ész teljes indeterminizmusával azonosítsa, ebben az esetben ugyanis figyelmen kívül hagynánk azt, hogy akaratlagos döntéseink során a releváns körülményeket, érveket is figyelembe vesszük. Az akarat szabadsága a korlátozott lehetőségek közötti választásban mutatkozik meg,⁸⁶ ez az álláspont pedig emlékeztet *Lavazza* imént idézett leírására. *Moór* a saját

⁷⁶ Uo. 95. p.

⁷⁷ MOÓR 1923, 304. p.

⁷⁸ MOÓR 1947c, 45. p.

⁷⁹ MOÓR 1947e, 21. p.

⁸⁰ MOÓR 1947f, 31. p.

⁸¹ LAVAZZA 2019, 2. p.

⁸² MOÓR 1943a, 50. p.

⁸³ Uo., 143. p.

⁸⁴ Uo. 144–145. Ez az összefüggés a büntető anyagi jognak a jogági elhelyezkedését illetően is fontos szerepet bír *Moór* jogfilozófiájában. Lásd a 5.2. szakaszt!

⁸⁵ Pl. MOÓR 1943a, 52. p. 58. p.

⁸⁶ Uo. 142. p.

nézeteihez két fő szellemi mentora, *Rickert* és *Hartmann* hosszas bemutatásán és bírálatán keresztül jut el. *Rickert* nézeteiben az ún. „profizikai alany” fogalmát célozza, ami a szubjektum megismerő képességének egyfajta hipotetikus előfeltétele, a szubjektumnak minden „*tárgyi elemtől, vagyis mindattól, ami benne megismerhető s így az ismeret tárgya lehe*”, megtisztított alapállapota,⁸⁷ *Rickert* ezt a profizikai alanyt a valóság és az értékek közötti köztes világba helyezte.⁸⁸ *Moór* azt kritizálja *Rickert*ben, hogy ugyan a profizikai alany szabadságát levezette, ám ez az okfejtés *Rickert* által is elismerten alkalmatlan az akarat erkölcsi szabadságának magyarázására, ezért *Rickert* elmélete kevés haszonnal bír a *Moór* által felvetett kérdés szempontjából.⁸⁹ *Hartmann*al szemben pedig *Moór* azt veti fel, hogy ő a szabad akarat forrásaként „a személy irracionális magját” jelölte meg.⁹⁰ Az ember alapvetően az okozatos és erkölcsi determináció hatása alatt áll, és mindez alól csak az irracionális mag mentes.⁹¹ Ez a kiindulópont viszont azt eredményezi, hogy az irracionális mag a szabad akarat kizárólagos hordozója, ugyanakkor az irracionális mag tökéletesen szabad, ami – *Hartmann* saját álláspontja szerint is – valójában nem is akarat.⁹² Jóllehet eltérő alapokról, de mindkét filozófus az irracionálisba helyezte a szabad akaratot *Moór* értékelése szerint. Ez pedig kiüresíti és értelmetlenné teszi a szabadságot. *Moór* emellett az akarat szabadságot a *Sein* és a *Sollen* közötti köztes szférában, a kultúra szférájában látta felfedezhetőnek.⁹³

A szabad akarat mibenlétének, illetve a joggal fennálló kapcsolatának problémája ősi filozófiai kérdés, ami napjainkban bizonyos fokú friss aktualitást nyert az agyműködés részleteinek mélyebb feltárásával. Mindezek a fejlemények ugyanis az emberi psziché okozati – tehát kiszámítható, a természettörvények megnyugtató bizonyosságát ígérő – mozgatóinak felfedésével kecsesgöndörnek. *A szabad akarat problémáját* illetően talán tehető annyi kritikai észrevétel, hogy éppen a problémakör jogi vetületét tárgyaló szakasz meglehetősen rövid, már-már odavetettnek tűnik; ehhez képest *Moór* rendkívüli mélységben elemzi és bírálja *Rickert* és *Hartmann* nézeteit. Okfejtése ezért leginkább filozófiai tekintetű, némi jogfilozófiai színezettel. Ez a gondolatmenet a szabad akarat természetével kapcsolatos modern kutatásokra is rávetíthető. Bizonyos kutatások olyan eredményre jutottak, amelyek a szabad akarat illuzórikus voltát implikálják.⁹⁴ A vita nem zárult le végérvényesen, noha úgy tűnik, a közmegegyezés abba az irányba mutat, hogy az empirikus, természettudományos kutatások önmagukban nem „váltják ki” a szabad akarat koncepcióját.⁹⁵ *Moór* maga is elismeri, hogy a szabad akaratra befo-

⁸⁷ Uo. 77. p.

⁸⁸ Uo. 79. p.

⁸⁹ Uo. 86., 88. p.

⁹⁰ Uo. 101. p.

⁹¹ Uo. 106. p.

⁹² Uo. 107. p.

⁹³ Uo. 13. p.

⁹⁴ Mindenekelőtt *Libet* „készenléti potenciállal” kapcsolatos, híres kísérlete tartozik ide. Vö. *LIBET* 2004, 126–137. pp.

⁹⁵ *PL. GREENE – COHEN* 2004.

lyást gyakorolnak a természet és a társadalom erői.⁹⁶ Elmélete egy lehetséges filozófiai keretet vagy kiindulópontot kínálhat az akarat problémájára a 21. században.⁹⁷

5.2. A büntető anyagi jog jogági elhelyezkedésének kérdése

A jogrendszer tagozódásának elméletét kidolgozva Moór Gyula elvetette azt a hagyományos – és mindmáig eleven – különbségtételt, amely a közjogot és a magánjogot a szabályozott életviszonyok jellege alapján határolja el. Moór szerint a helyes megkülönböztetéshez abból kell kiindulni, hogy a jog tárgya az emberi magatartás. Az emberi magatartások két csoportra oszthatók: az első csoportba a jog létrehozását, alkalmazását vagy kikényszerítését szolgáló magatartások tartoznak, a másodikba azok, amelyek nem e célokra irányulnak. A különbség ontológiai jellegű: az, hogy a jog szabályozza az emberi magatartást, egyenesen következik a jog fogalmából, az viszont nem következik, hogy a jognak a saját működését is szabályoznia kellene.⁹⁸ A jog működésével összefüggő magatartások alkotják a közjogot, az ezen túli magatartásokat pedig a „magánosok joga” szabályozza. Moór szemében a magánjog nagyobb jelentőséggel bír. Abban az értelemben ugyan a közjog primátussal rendelkezik a magánosok jogával szemben, hogy a jogrend felállítását célzó jogi normák logikailag megelőzik a magánosok jogának szabályait.⁹⁹ Ettől eltekintve a magánosok joga rendelkezik erősebb jogi jelleggel. A közjog szabályainak kikényszeríthetősége kétségesebb, mint a magánosok jogának szabályaié, mert az előbbi közvetlenebb kapcsolatban áll a hatalom pusztá tényével. Vagyis míg a magánosok joga szabályainak kikényszerítését rendszerint biztosítják a jogalkalmazás rendjét meghatározó előírások, addig a közjog szabályainak érvényesítésére nincs ilyen normatív biztosíték.¹⁰⁰

Moór felosztásának legsajátosabb következménye az, hogy rendszerezése alapján a büntető anyagi jog a magánosok jogába tartozik, és csak a büntető eljárásjog („büntető perjog”) számít a közjog részének: „Ha meghatározásunk szerint az állami tevékenység és a magáncselekvés különbségét tekintjük a közjog és a magánosok joga elválasztójának, akkor a megengedett egyéni cselekvéseket szabályozó szűkebb értelemben vett magánjogon kívül, a magánosok jogába tartozik a tiltott egyéni cselekvések tényálladékait megállapító anyagi büntetőjog is.”¹⁰¹

Moór szerint továbbá „az igazi magánjogokhoz is hozzáfűződik az állami kényszeralkalmazás, a perelhetőség és a végrehajthatóság, gondolata,”¹⁰² és ugyan van különbség a büntető anyagi jog és a magánjog között, ez azonban nem azáltal ragadható meg,

⁹⁶ MOÓR 1943a, 51. p.

⁹⁷ Ebből nem következik az, hogy Moór elmélete fenntartások nélkül alkalmazható. Újragondolást igényelhet például az az állítása, hogy a motívumok, az akaratra ható erők nem okozati jellegűek. Vö. MOÓR 1943a, 43. p. Bizonyos, a kóros elmeállapoton kívüli körülmények, például a függőség vagy a pszichopátia, felvetik annak kérdését, hogy e jelenségek megragadására mennyire és milyen módon alkalmas kategóriák a motívum, illetve az „okozatos erő”. Ennek részletes kifejtésére itt nincs tér, a problémára azonban érdemes röviden utalni.

⁹⁸ MOÓR 1938, 14. p.

⁹⁹ Uo. 15. p.

¹⁰⁰ Uo. 15-16. pp.

¹⁰¹ MOÓR 1937, 26. p.

¹⁰² Uo. 28. p.

hogy az előbbi a közjog, az utóbbit pedig a magánosok joga körébe soroljuk.¹⁰³ Ez a felosztás természetesen nem került el a kor büntetőjogászainak figyelmét, és élénk vita alakult ki a rendhagyó tagolás körül. *Buza* László, miközben egyetértett *Moór* kiindulópontjával, vagyis azzal a gondolattal, hogy a közjog és a magánjog megkülönböztetésének helyes alapja a szabályozott magatartások természete,¹⁰⁴ úgy vélte, hogy az állami és a magán-tevékenység között gyakran szoros összefonódás figyelhető meg, ezért „a tisztán állami tevékenységet szabályozó jogon kívül közjog az is, amely állami tevékenységgel egységes aktussá olvadó magáncselekvést szabályoz.”¹⁰⁵ A büntető anyagi jog az állami tevékenységet is szabályozza azáltal, hogy a tényállásszerű cselekmény megvalósulása esetére cselekvést ír elő az állami szervek részére.¹⁰⁶ *Moór* a *Buza* észrevételeire adott válaszában elismeri, hogy a közjog és a magánosok joga nem hermetikusan elzárt területei a jognak,¹⁰⁷ ugyanakkor ezt nem látta elegendő indoknak arra, hogy ne bíráljuk felül a közjog és a magánjog „tankönyvi” megkülönböztetését. *Moór* álláspontjából tükröződik egyfajta lázadás a bevett, berögzült tudományos konszenzussal szemben, mintha önmagában azt kifogásolná, hogy vannak olyan fogalmak, distinkciók a jogtudományban, amelyek általános elfogadottságnak örvendenek és igazoltságukról nincs vita.¹⁰⁸ A büntető anyagi jog kapcsán *Moór* nem fogadja el *Buza* nézetét, mert az általa előadottak alapján „minden jog: közjog.”¹⁰⁹ *Moór* vitatja emellett, hogy a közjogi jelleget a hivatalból induló eljárás adná, és a büntetőjog köréből a magánindítványra induló eljárásokat, a magánjog köréből a hivatalból induló gyámhatósági eljárást hozza fel példaként.¹¹⁰ továbbá szerinte az önkéntes elhatározás fennállása sem alapozza meg kellően a különbségtételt, mert mind a büntető-, mind a magánjogban előfordul kötelezés.¹¹¹ Végül *Moór* a szabad akaratot tekinti kulcsfogalomnak, mert míg a magánjog és a büntetőjog szoros kapcsolatban állnak a szabad akaratral és az egyéni belátásból, erkölcsi megfontolásból való cselekvéssel, addig a közjog „szabad akaratára tekintet nélkül aláveti az embert az államhatalom uralmának.”¹¹²

Moór álláspontja ma is érvényes üzenetet hordoz, mert reflexióra készítet a „tankönyvi” kategóriáinkat illetően, és arra ösztönöz, hogy tudatosítsuk, miért tartunk ki a tudományos konszenzus mellett. Ez a fajta szellemi kihívás pedig akkor sem eredendően fölösleges, ha nézetére reflektálva *Finkey* Ferenc – *Wlassics* Gyulát parafrázálva – meggyőzően hívta fel a figyelmet arra, hogy „hozzá kell szoktatnunk a tudományok anyját [a filozófiát], hogy ne tekintse a büntetőjogot még mindig ölben hordozott cse-

¹⁰³ Uo. 29. p.

¹⁰⁴ BUZA 1943, 7. p.

¹⁰⁵ Uo. 8. p.

¹⁰⁶ Uo. 8–9. pp.

¹⁰⁷ Megjegyezhető, hogy *Moór* már tézise korábbi kifejtésében sem törekedett a merev, steril elválasztásra, és tisztában volt a két terület szerves összefüggésével; ezt tükrözik például a polgári eljárásjog („polgári per-jog”) vegyesen közjogi és magánjogi jellegéről írott gondolatai. MOÓR 1937, 29-31. pp.

¹⁰⁸ „Nem látom be azonban azt, hogy miért kellene ehhez a tankönyvről tankönyvre lustán átöröklődő uralkodó felfogáshoz okvetlenül ragaszkodni.” MOÓR 1943b, 33. p.

¹⁰⁹ Uo. 36. p.

¹¹⁰ Uo. 37. p.

¹¹¹ Uo. 38. p.

¹¹² Uo. 40. p.

csemőjének.”¹¹³ Nem hagyható figyelmen kívül az sem, hogy napjaink büntetőjoga a Moór által hangsúlyozott szabad akaratú elem mellett is tartalmaz hagyományosan a magánjog körében megfigyelhető elemeket, ilyen például a tevékeny megbánás és a hozzá kapcsolódó közvetítés intézménye, ami nem a büntető igényét érvényesítő állam és a tettes aszimmetrikus viszonya, hanem a tettesnek és a sértettnek mint autonóm cselekvőknek az egyenjogúságot megközelíteni igyekvő viszonya.

III. Fontosabb művei

- A jog fogalma és az anarchizmus problémája Stammler jogfilosófiájában.* Budapest, 1911.
Stammler „helyes jogról szóló tana”. Budapest, 1911.
Die Reform des unsarischen Schwurgerichtes. Der Rechtsgang (2) 1914/2. 142. p.
Mach, Recht, Moral. Ein Beitrag zur Bestimmung des Rechtsbegriffes. A m. kir. Ferencz József Tudományegyetem tudományos közleményei. I. köt. 1. füz. Szeged, 1922.
Bevezetés a jogfilozófiába. Pfeifer Ferdinánd (Zeidler testvérek). Budapest, 1923.
A logikum a jogban. Filozófiai értekezések 1. Budapest, 1928.
Das Logische im Recht. Internationale Zeitschrift für Theorie des Rechts (2) 1928/3. 157. p.
A pacifizmus útján. Pécs, 1929.
A jogi személyek elmélete. A M. Tud. Akadémia Jogtudományi Bizottságának kiadványsorozata 2. Budapest, 1931.
Szociológia és jogbölcselet. Budapest, 1934.
A természetjog problémája. Budapest, 1934. [1934a.]
Jogfilozófia. (Moór Gyula előadásai után jegyezte Püski Sándor) Magyar Élet. Budapest, 1936.
A jogrendszer tagozódásának problémája. Budapest, 1937.
Öffentliches und privates Recht. Revue Internationale de la théorie du droit (12) 1938/1. 9. p.
Újkantianizmus és újhegelianizmus a jogfilozófiában. Budapest, 1943.
A szabad akarat problémája. Magyar Tudományos Akadémia. Budapest, 1943. [1943a]
Az állam joga és a magánosok joga. Kolozsvár. 1943. [1943b]
A jogbölcselet problémái. Magyar Szemle Társaság. Budapest, 1945.
A magyar értelmiség hivatása. In: MOÓR GYULA: Tegnap és holnap között. Budapest, 1947. 118. p.
Az Egyesült Nemzetek Szervezetének jelentősége. In: MOÓR GYULA: Tegnap és holnap között. Budapest, 1947. 97. p. [1947b]
A fasiszmus és a nemzetiszocializmus bírálata. In: MOÓR GYULA: Tegnap és holnap között. Budapest. 1947. 44. p. [1947c]
A Szovjetunió alkotmánya. In: MOÓR GYULA: Tegnap és holnap között. Budapest, 1947. 71. p. [1947d]
Kereszténység és szocializmus. In: MOÓR GYULA: Tegnap és holnap között. Budapest, 1947. 9. p. [1947e]
Demokrácia és világnézet. In: MOÓR GYULA: Tegnap és holnap között. Budapest, 1947. 23. p. [1947f]

¹¹³ FINKEY 1941, 5. p.

IV. Irodalomjegyzék

- JOHN AUSTIN: *The Problems of Jurisprudence Determined*. London, 1832.
- BUZA LÁSZLÓ: *A közjog és a magánjog fogalmi elhatárolásának kérdése*. Kolozsvár, 1943.
- FINKEY FERENC: *Vitéz Moór Gyula új elmélete a büntetőjog magánjogi jellegéről*. Budapest, 1941.
- LON L. FULLER: *The Morality of Law*. New Haven, 1969.
- JOSHUA GREENE – JONATHAN COHEN: *For the law, neuroscience changes nothing and everything*. Philosophical Transactions of the Royal Society of London (359) 2004. 1783. p.
- GYÖRFI TAMÁS: *Jogpozitívizmus*. In: SZABÓ MIKLÓS (szerk.): *Fejezetek a jogbölcseleti gondolkodás történetéből*. Miskolc, 2004. 31. p.
- H. L. A. HART: *Positivism and the Separation of Law and Morals*. Harvard Law Review (71) 1958/4. 593. p.
- DAVID HUME: *A Treatise of Human Nature*. Oxford, 1984.
- IMMANUEL KANT: *A gyakorlati ész kritikája*. Budapest, 1998.
- HANS KELSEN: *Mi az igazságosság?* In: VARGA CSABA (szerk.): *Jog és filozófia*. Budapest, 1998. 202. p.
- ANDREA LAVAZZA: *Why Cognitive Sciences Do Not Prove That Free Will Is an Epiphenomenon*. Frontiers in Psychology (10) 2010. 1. p.
- BENJAMIN LIBET: *Mind Time. The Temporal Factor in Consciousness*. Cambridge, 2004.
- PÉTERI ZOLTÁN: *Az „újjáéledt” természetjog néhány jogelméleti kérdése a második világháború után*. Állam- és Jogtudomány (5) 1962/4. 469. p.
- GUSTAV RADBRUCH: *Törvényes jogtalanság és törvényfeletti jog*. In: VARGA CSABA (szerk.): *Jog és filozófia*. Budapest, 1998. 187. p.
- RUDOLF STAMMLER: *Wirtschaft und Recht nach der materialistischer Geschichtsauffassung*. Leipzig, 1896.
- SZABADFALVI JÓZSEF: *Moór Gyula*. Budapest, 1994.
- VARGA CSABA: *Moór Gyula*. Iustum aequum salutare (12) 2016/1. 207. p.
- ZSIDAI ÁGNES: *Tény és érték (Moór Gyula és Horváth Barna jogfilozófiai vitája)*. Jogtudományi Közlöny (44) 1989/10. 513. p.